

**Çocuklar İki Farklı Anlamı olan bir Takıyı Öğrenebilir mi?
Türkçede -Dir Takısının Edinimi**

Could Children Acquire a Suffix with Two Contradictory Meanings?
The Acquisition of -Dir Suffix in Turkish

Aslı ALTAN*

Öz

Bu çalışmada, Türkçede ad ve eylem tümcelerine eklenen ve bağlamla eklendiği takıya göre yükleme hem olgusalılık (*ör. yap-ıl-acak-tır*) hem de olgusal olmama (*ör. git-miş-tir*) anlamı katmak için kullanılan -Dir takısının Türkçeyi anadil olarak öğrenen çocuklar tarafından edinimi araştırılmıştır. Çocukların bu takıyı hangi yaşta edindiği, diğer zaman takılarıyla etkileşiminin ve bu takının iki farklı kullanımının farkında olup olmadığı sorularına cevap verilmeye çalışılmıştır. Bunun için, iki farklı veriye bakılmıştır. Doğal dil edinimi esnasında takının kullanımını incelemek amacıyla 2; 0-4 ;8 yaş arasında 33 çocuğun verilerini içeren childes veritabanı taranmıştır. Aynı zamanda, 3; 0-8; 0 yaş arasında 40 çocuğa iki farklı deney uygulanmıştır. Birinci deney bir söyletimli üretim deneyidir. Bu deneyde çocuklardan bir hikayeyi anlatmaları istenmiş ve onları yönlendirmek amacıyla üçü olgusal, üçü olgusal olmayan kullanım içeren -Dir'li sorular yöneltilmiştir. İkinci deneyde ise, çocuklara farklı bağlamlarda -Dir içeren sorular sorulmuş ve cevapları değerlendirilmiştir. Sonuçları karşılaştırmak amacıyla, aynı deney 20-25 yaş aralığında olan yetişkinlere de uygulanmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda bu takının eylemlerle birlikte olgusal anlam katmak için kullanılmadığı saptanmıştır. Özellikle küçük yaştaki çocukların (3 ve 4 yaş) bu takıyı en çok olgusal ad tümcelerinde kullandıkları görülmüştür. 4;0 yaşından itibaren bu takının kullanım sıklığı artmıştır. Olgusal olmayan anlamda kullanımı incelendiğinde ise, ad tümceleri ve eylem tümcelerindeki kullanım sıklıkları çok yakındır. 3 yaş grubunun ve deneye katılan yetişkinlerin verilerinde olgusal olmayan anlamda kullanılan -Dir ad tümcelerinde daha sık kullanılmıştır. 4 , 6, ve 7 yaş grubundaki çocuklarda ad ve eylem tümcelerinde olgusalılık içermeyen -Dir'in çok yakın sayıda olduğu görülmüştür. Zaman takılarıyla etkileşimine bakıldığında ise, çocukların bu takıyı en sık olarak şimdiki zaman takısı

* Dr., Institut Libre Marie-Haps, Traduction/ Interpretation, aslialtantr@gmail.com

-(I)yor ile birlikte kullandığı ortaya çıkmıştır. Belirsiz geçmiş zaman eki -miş ile -Dir takısının kullanım sıklığı 3 ve 6 yaş grupları için sayısal olarak -(I)yor + -Dir kullanımına çok yakındır, ancak 4 ve 7 yaş grubundaki çocuklar -(I)yor+ -Dir yapısını -miş + -Dir yapısına tercih etmişler; yetişkinler ise en sık olarak -miş+-Dir takılarını birlikte kullanmışlardır. Gelecek zaman takısı -(y)AcAK ile kullanımı ise hem çocuklar hem de yetişkin grup tarafından çok kısıtlı olmuştur. Çocuklar bu takıyı sadece üçüncü tekil kişi eki ile çekimlenen tümcelerde kullanmışlardır. Deneysel veriler ve doğal dil edinimi sırasında toplanan verilerin incelenmesi sonucunda çocukların ad tümcelerinde olgusal anlamı daha sık kullanmakla birlikte, -Dir takısının hem olgusal hem de olgusal olmama anlamını erken yaşta öğrendikleri saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: -Dir takısı, Türkçenin anadil olarak edinimi, kiplik takıları, olgusal anlam

Abstract

In this study, the acquisition of -Dir suffix which can be attached to verbs and non-verbal predicates in Turkish was investigated. This suffix is used to denote two different types of modality (factive and non-factive) according to the discorsal properties and the suffix it is attached to. We studied the age of acquisition, its compatibility with other tense suffixes and whether children were aware of the two contradictory meanings of -Dir. To this end, we looked at two different kinds of data. The first one is the natural language data of 33 children between the ages of 2; 0 and 4; 8. We also conducted experiments with 40 children between 3; 0 and 8; 0 and ten adults between 20-25. The first experiment was an elicited production experiment where the children were asked to tell a story from a wordless picture book based on six questions including the use of factive and non-factive -Dir. In the second experiment, children were asked to respond to different questions with -Dir. Evaluation of the results yielded to the finding that the use of this suffix with verbs to achieve factive meaning was rather restricted. Especially younger children (3 and 4 year olds) used this suffix more commonly with non-verbal predicates, adding factivity to the phrase. The frequency of use of the -Dir suffix increased after 4; 0 years. When the non-factive usage was examined, we found that the frequency of the use of -Dir in verbal and non-verbal sentences was very close. By the 3 years old group and the adults who participated in the experiment, -Dir was more frequently employed in non-factive non-verbal sentences. However, for the factive meaning 4, 6 and 7 year olds did not show any preference for the verbal versus non-verbal sentences. The interaction of -Dir with tense suffixes revealed that children use this suffix mostly with the present tense suffix -(I)yor. The number of times -Dir suffix was used with the indefinite past tense suffix -miş was found to be very close to its use with the present tense suffix -(I)yor for 3 and 6 year olds. However, for 4 and 7 year olds, children used -(I)yor+ -Dir more frequently than they used -miş + -Dir. The use of -Dir suffix following the future tense suffix -(y)AcAK turned out to be very restricted both in the data of children and the adults. Children used this suffix only in sentences conjugated for the third person suffix. The analysis of data collected through the experiments and the natural language data revealed that children

acquire both the factive and the non-factive use of the –Dİr suffix at a very young age, but that they prefer to use –Dİr suffix mostly in non-verbal sentences to add factive meaning.

Keywords: -Dİr suffix, acquisition of Turkish as a native language, modality suffixes, factive meaning

Giriş¹

Türkçe’de üç farklı görev ve anlam içeren –Dİr takısı vardır (Sansa, 1986):

1. Zaman sözcüklerine eklenen ve süreklilik anlamı olan –Dİr (üç gündür)
2. Ettirgen çatı takısı –Dİr (yaptırmak)
3. Olgusal (mavidir) ya da olgusal olmayan kiplik (gitmiştir) anlamı içeren –Dİr.

Bu çalışmada ad ya da eylem tümcelerine eklenen ve tümcenin anlamını olgusal ya da olgusal olmayan kiplik yönünde değiştiren –Dİr takısı incelenecektir. Çocukların bu takıyı öğrenme yaşı, iki farklı anlamının farkında olup olmadıkları ve bu takıyı kullandıkları bağlamlar araştırılacaktır.

Ünlü uyumu ve ötümsüz sessizler uyumu kapsamında –*dir*, –*dir*, –*dur*, –*dür*, –*tır*, –*tir*, –*tur*, –*tür* şeklinde kullanılan bu ekin ilk ünlü ve ünsüzünün diğer sesleri de temsil etmesi açısından büyük harfle –Dİr şeklinde gösterilecektir.

Tanım ve Yapısal Özellikler

–Dİr takısı eklendiği tümceye olgusal/kesinlik (ör. yapılacaktır) veya olgusal olmayan/olasılık (ör. gitmiştir) olmak üzere iki farklı anlam kazandırabilir. Underhill (1976:33, 207) bu takının eklendiği tümceye vurgu anlamı verdiğini, çoğunlukla üçüncü tekil şahıs ekini takip ettiğini ileri sürmüştür.

Eylem tümcelerinde bu takı –mİş, –(I)yor, –(y)AcAK, –mAlI, –mAktA takılarından sonra gelir ve tümcenin anlamını öngörü ya da olgusallık yönünde değiştirir (Sansa, 1986). Olgusal olarak kullanılan –Dİr tümceye evrensel gerçeklik, bilimsel tanım anlamları katar, olgusal olmayan –Dİr ise tümceye olasılık anlamı katar. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, –Dİr takısının tümceye kattığı anlam tümceye göre değişmektedir.

–Dır takısı sA, –DI ve –Ir/-Ar takılarına eklenemez. (*gel-se-dir, *geldidir, *gelir-dir, ?geliyor-muş-tur). Olası olmayan yapılar Sansa (1986) tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:

¹ Bu çalışma Maltepe Üniversitesi’nde yapılmış olan XX. Dilbilim Kurultayı’nda bildiri olarak sunulmuştur.

- *Ad+ DIR+DIR
- *Eylem+ MIŞ+ DI+ DIR
- *Ad+ MIŞ+DIR
- *Ad+ SA+ DIR
- *Eylem+ IYOR+ DI+DIR
- *Eylem+ DI+ DIR
- *Eylem+ IYOR+ MIŞ+ DIR
- *Eylem+ -Ir/-Ar +DIR
- *Eylem+ DI+DIR
- *Eylem+ ACAK + DI+DIR
- *Eylem + ACAK + MIŞ+ DIR
- *Eylem + SA+DIR
- *Eylem + DIR
- *Eylem + MALI +MIŞ+ DIR
- *Eylem + MALI+DI+ DIR
- *Eylem +A+ DIR
- *Eylem +MIŞ+ DI+ DIR
- *Eylem +MIŞ+ MIŞ+ DIR
- *Eylem +IYOR+ DI+ DIR
- *Eylem +IYOR+ MIŞ+ DIR
- *Eylem +DI+ DIR
- *Eylem +ACAK+ MIŞ+ DIR
- *Eylem + DIR
- *Eylem +MALI+ DI+ DIR

Sansa- Tura (1984) -Dir takısının ad ve eylem tümcelerindeki işlevlerini incelemiş ve altı çeşit tümceye bakmıştır. -Dir ad tümcelerinde kişi takısından sonra, eylem tümcelerinde ise -mİş, -(I)yor, -AcAK, -mAlI, -mAktA eklerinden sonra gelmektedir. -Dir takısı olgusalıktan olgusal olmayan anlama doğru giden bir kiplik ölçeği içerisindedir.

Ad tümcelerinden örnekler:

1. Annenin yemekleri de pek güzel / güzelDIR

2. Kelimeler ile gerçek arasında bir uçurum var / varDIR
3. İnsanoğlu zeki/ zekiDİR

Ad tümcelerinde –DİR çıkarıldığında çıkarımı değişmektedir. –DİR olmadığında açık bir gözlem ya da olay okuması vardır. –DİR eklendiğinde ise, tümceler tanımlama, sınıflandırma, anlatma ve genel/sreklielik durumlarını vurgulayarak ilerideki durumlar için arka plan oluşturmak için kullanılır.

Geçmiş zaman eki –mİş’ı takip eden –DİR tümceye, bağlama göre, olgusallık (4 ve 5’inci örnekler) veya olgusal olmama (6 ve 7’inci örnekler) anlamları katmaktadır.

4. Bu evi her zaman sevmişimDİR.
5. Gücü kalmamışTİR artık.
6. Tanrı bilir, yemek yiyecek vakit de bulamamışsınızDIR.
7. Böyle davranmanı abin söylemişTİR muhakkak.

şimdiki zaman eki –(I)yor takısını –DİR takısı takip ettiğinde ise, tümce olgusallığını kaybeder:

8. Ali bizi bekliyorDUR acele edelim.
9. şimdi sen parmakların saçlarının arasında beni düşünüyorsunDUR.

–DİR takısı gelecek zaman eki –(y)AcAK’ı takip ettiğinde ise hem olgusal (10) hem de olgusal olmayan anlam için (11 ve 12) kullanılabilir:

10. Işık o aynaya, o aynadan da ikinci aynaya yansiyacakTİR.
11. Bir daha gitmemek üzere gelecekTİR.
12. Onu tanırım. Muhakkak dönecekTİR.

–DİR takısı üzerine daha önce yapılmış olan alışmalar

Kiplik olgusu konusunda Piaget (1987)’den beri hem İngilizce ve diğer Batı dillerinde hem de Türkçede birçok kuramsal çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Batı dillerinde kiplik olgusunun edinimi konusunda da çok kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır (Hirst ve Weil, 1982; Kratzer, 1981,1991; Moore, Pure ve Furrow, 1990; Noveck ve diğ, 1996; Papafragou, 1998).

Türkçede Ruhi, Zeyrek ve Osam (1999); zsoy ve Taylan (1993); Sebzecioğlu (1997) kuramsal çalışmalardan bazılarıdır. Türkçe’de kiplik konusunda yapılan kuramsal çalışmalardan birisi olan Ruhi, Zeyrek ve Osam (1999)’ın çalışmasında, kiplik olgusu ile ilgili incelemelere yer verilmiş, daha sonra da bu bilgilerin işığında *mutlaka, kesinlikle, herhalde, galiba ve belki* belirteçlerinin hangi eylem türü ve çekim ekleri ile bağdaştığı tartışılmıştır. Ancak, bu konuda deneysel olan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Deneysel çalışmalardan birisi, Bassarak (1997) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı, radyodan kaydedilmiş 536 tümcedeki –Dir takısını silerek 3 deneğe sunmuş ve gerekli yerlere –Dir eklemelerini istemiştir. Ancak denekler sırasıyla tümcelerin %1.31; %38.25 ve %1.70'ine –Dir eklemişlerdir. İkinci denek tümcelerin yazılı dili simgelediği için –Dir eklediğini söylemiştir.

Aşağıda deneklerin –Dir eklediği tümcelerin bazıları verilmiştir:

13. Nasıl geçimini temin ediyorsun, bunca senedir.

14. TRT repertuar kolundan geçmiş bulunan bestelerimden, ... , değerli dinleyiciler, kısa hayat hikayemle, şarkılarımı dinlediniz, herhalde beni tanımışsınızdır. (3 denek)

15. Kerpiç duvar cepheleri ya da tabanların izlendiği hassas kazılarda, küçük bir kazma ve mala daha yararlı olacaktır. (2 denek)

Aksu-Koç (1999) ise –Dir'in iki farklı anlamı olduğunu, birisinin kesin, olgusal sınıflandırmalar yapmak için kullanıldığını; diğersinin ise kesin olmayan, olgusal içeremeyen, belirsiz tümcelerde kullanıldığını ortaya koymuştur. Aksu-Koç (1999) -Dir takısının ediniminin –mİş'tan daha sonra başladığı ve daha uzun sürdüğü, –Dir'in belirsizlik anlamının daha önce öğrenildiği bulgularına ulaşmıştır. Yapmış olduğu deneylerde, 4- 5 yaşındaki çocuklar ve hatta 6 yaşındaki çocukların bile tümceye belirsizlik anlamı yüklemek için –Dir yerine belki, galiba, bence gibi zarflardan faydalandıklarının altını çizmiştir. Çocuk dilinde –Dir'in ilk kullanımı genellikle bilgi almak amacıyla sorulan sorularda (*Bunlar nedir anne?*) ya da çocuğun annesinin oyuncuğun yerini sorması üzerine *Yatağında* cevabını vermesi gibi tümcenin doğruluğuna dair kesin bilgi bulunmadığı durumlarda kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Aksu-Koç'un bu çalışmasının sonucu olarak –Dir takısının ediniminin 6 yaşı aştığı anlaşılmış ancak bu konuda başka ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır.

Yöntem

Bu çalışmada –Dir takısının edinimini incelemek amacıyla iki farklı veriden yararlanılmıştır:

1. Doğal dil kullanımı sırasında toplanmış veriler (Slobin, 1972): Bu veriler 2;0 - 4;8 yaşları arası 33 çocuktan kesitsel (cross-sectional) yöntemle, 4 ay zaman aralıkları ile Berkeley Üniversitesi Karşılaştırmalı Dil Edinimi Araştırması kapsamında elde edilmiş verilerden oluşmaktadır. İnternette Childes veritabanından ulaşılmıştır.

2. Deneylerle elde edilmiş veriler: Beytepe anaokulu ve ilk öğretim okulundan rastgele seçilmiş olan 3;0-8;0 yaş aralığında toplam 40 çocuktan elde edilmiş deneysel verilerin incelenmesi yöntemiyle çocukların –Dir takısını hangi bağlamda kullandıkları irdelenmiştir.

Çocukların yaşlara göre dağılımı şöyledir:

3;0-4;0 yaş grubundan 10 (yaş ortalaması:3;9)

4;0-5;0 yaş grubundan 10 (yaş ortalaması:4;3)

6;0-7;0 yaş grubundan 10 (yaş ortalaması:6;3)

7;0-8;0 yaş grubundan 10 (yaş ortalaması:7;7)

Yaş gruplarını belirlerken küçük yaşları temsil etmek üzere 2 grup (3 ve 4 yaş) ve dil edinimi sürecinin daha ileri aşamalarını temsil etmesi amacıyla 6 ve 7 yaşlar seçilmiştir. Aksu- Koç (1999) çalışmasında –Dİr takısının ediniminin 6 yaşı aştığı sonucuna vardığından büyük yaşta çocukları da deneye dahil etmeye dikkat edilmiştir. Sonuçları karşılaştırmak amacıyla, aynı deney 20-25 yaş aralığındaki 10 yetişkine de uygulanmıştır. Yetişkinlerin hepsi Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden seçilmiştir.

Veri çözümleme yöntemi

-Dİr yapıları CLAN programı yardımıyla ve elle sayılmıştır. Yaşlara ve –Dİr’ın bağlama göre tümceye kattığı anlama göre sınıflandırılmıştır. Hem eylemsel yüklemli tümceler hem de ad tümceleri incelenmiştir. Şarkı, bilmece ve tekerlemelerde olduğu gibi, çocukların belirli bir biçimi tekrar ettikleri durumlar bu verinin dışında tutulmuştur. Yapılardaki bazı benzerliklerin nedeni, deney yapan kişinin (DYK) çocukları konuşmaya teşvik etmek için benzer sorular sormasıdır.

Bu çalışmadaki deneylerdeki sorular: Ad yüklemli + Dİr; belirsiz zaman takısı -mİş + -Dİr ; şimdiki zaman takısı -(I)yor + -Dİr; ve gelecek zaman takısı -(y)AcAK + -Dİr ile sınırlandırılmıştır. Ancak, doğal dil kullanımı sırasında toplanan verilerde diğer eklerle etkileşimi de incelenmiştir.

Doğal dil edinimi sırasında toplanmış verilerin incelenmesi

CHILDES verilerinde –Dİr takısını en erken kullanan çocuk 2;8 yaşındadır, ancak yapı yanlıştır, çünkü –Dİr takısı beraber kullanılması dilbilgisel açıdan mümkün olmayan geniş zaman takısı –İr/-Er ile birlikte kullanılmıştır:

16. Ç: *şimdi belki aklıma gelirdir (Ömer 2;8)

Dilbilgisel açıdan doğru bir şekilde en erken kullanımı 3;0 yaş grubundadır, yapı bir soru tümcesidir:

17. Ç: neredir dağlar? (Nağme 3;0)

Ad olan bir yüklemle ilk kullanımı ise 3;4 yaşında bir çocuk tarafından olmuştur, takı tümceye olgusal bir anlam yüklemektedir:

18. Ç: onlar Avrupalıdır (Nağme 3;4)

4;0 yaşından itibaren bu takının kullanım sıklığı artmaktadır. Verilerde ilk kez bir eylem olan yüklemle kullanılması da bu yaşta olmuştur ve olgusal anlam eklemek için kullanıldığı görülmektedir:

19. Ç: duman çıkartır (Otmarkan 4;0)

Hem ad hem de eylem tümcelerinde olgusal anlam içermeyen ilk kullanım da 4;0 yaşında görülmüştür, ancak bu kullanım çok kısıtlı olmuştur. Verilerde toplam sadece dört tümcede bu kullanıma rastlanmıştır ve bu tümcelerden birisi de dilbilgisel açıdan yanlışır. Bu tümcelere eklenen -Dir takısı tümceye belirsizlik anlamı katmaktadır. Bu takı çıkarıldığında tümcenin anlamı kesinlik yönünde değişmektedir:

20. Ç: karınları acıkmıştır (Tunga 4;0)

21. Ç: ama şimdi kapalıdır hayvanat bahçesi (Piraye 4;8)

Çocuklar -Dir takısını çoğu zaman tümceye olgusallık anlamı katmak için eklemiştir, -Dir takısının kullanımıyla tümce daha kesin, daha belirli bir anlam içermektedir:

22. Ç: ...çok büyüktür... bu kadardır (Tunga 4;0)

23. Ç: çünkü at ayakları vardır (Tunga 4;0)

24. Ç: hep sarıdır (Elif 3;8)

25. Ç: kedi çok pis bir hayvandır, köpek de pis hayvandır (Engin 3;8)

Bulgular

Doğal dil verilerinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Doğal dil verilerinden çıkan sonuçlar

	2 yaş	3 yaş	4 yaş
Olgusal (ad)	0	10	13
Olgusal (eylem)	0	0	0
Olgusal olmayan (ad)	0	0	1
Olgusal olmayan (eylem)	1*(gelirdir, 2;8)	0	2

CHILDES verilerinin sonuçları incelendiğinde, çocukların ilk olarak ad tümcelerinde -Dir takısını kullandıkları gözlemlenmiştir. Doğru olarak takının ilk kullanımını 3;0 yaşında görülmüştür. Çocukların bu takıyı eylem tümcelerinde kullandıklarında olgusal olmayan anlam katmak için kullandıkları bulunmuştur. Olgusallık ve olgusal olmayan anlam karşılaştırıldığında ise çocukların -Dir'ı çoğunlukla olgusallık anlamı katmak için ekledikleri ortaya çıkmıştır.

Deneyler aracılığıyla elde edilen verilerin incelenmesi

Birinci deney

Bu deney, yöntemi daha önce Thornton (1996) tarafından detaylı olarak açıklanmış olan söyletimli üretim deneyidir. Bu deneyde çocuklardan bir hikaye kitabına bakarak hikayeyi anlatmaları istenmiştir. Bu amaç için 15 sayfadan oluşan 'Peter Pan' resimli hikaye kitabı seçilmiştir. Çocukları yönlendirmek üzere, 3'ü olgusal, 3'ü olgusal olmayan anlamda kullanılan –Dır takısı içeren 6 adet soru yöneltilmiştir. Daha sonra, çocuklar tarafından söylenmiş olan -DİR tümceleri belirlenip incelenerek –DİR takısının tümceye olgusallık ya da olgusal olmayan anlam kattığı durumlara göre sınıflandırılmıştır.

Verilerde, -Dır takısı ad yüklemi olan tüm tümcelere olgusal anlam katmak için eklenmiştir, zaten verilerin tümüne bakıldığında bu kullanımın da fazla sık olmadığı anlaşılmıştır:

26. D: Peter Pan'in elbisesi ne renktir?

Ç: yeşildir (A.B. 7;9)

27. D: Ellerindeki nedir?

Ç: silahtır (A.B.Ö. 3;10)

Çocuklar eylemle kullandıkları –DİR takılarını çoğunlukla şimdiki zaman –(I)yor takısı ile beraber kullanmışlardır. Bu tümcelerin tümünde –DİR bağlama olgusal olmayan, belirsizlik anlamı katmaktadır.

28. Masal veya fıkra okuyordur (A.G 7;3)

29. Kötü yerlere götürüyordur (C.B. 4;9)

30. Hazineleinin olduğu yere götürüyorlardır (Ü.B.K. 7;7)

Birinci deneyin sonucunda elde edilen verileri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Birinci deneyin sonuçları

	3 yaş	4 yaş	6 yaş	7 yaş	yetişkinler
Olgusal (ad)	1	0	0	1	3
Olgusal (eylem)	0	0	0	0	0
Olgusal olmayan (ad)	0	0	0	0	0
Olgusal olmayan (eylem)	0	2	0	2	8

Birinci deneyin sonucunda hikaye dilinin özelliklerine de bağlı olduğu düşünülen bazı bulgular ortaya çıkmıştır. Bu verilere bakılarak, genel olarak –DİR takısının kullanı-

mının çok sınırlı olduğu söylenebilir. Ancak bunun sebebi çocukların doğal dil verilerinden de anlaşıldığı gibi, bu takıyı olgusal anlam katmak için kullanmayı tercih etmeleridir. Hikaye dili ise yapısı gereği olgusal anlatıma çok uygun bir ortam olmadığından bu takının kullanımının bu kadar sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Çocuklar ve yetişkinler eylem tümcelerine olgusal anlam katmak için bu takıyı hiç kullanmamışlardır. -Dir kullanımı eylem tümcelerine olgusal olmama anlamı katmak ve sadece şimdiki zaman takısı -(I)yor ile sınırlıdır. Ad tümcelerinde -Dir kullandıklarında ise sadece olgusal anlam için tercih etmişlerdir.

Yetişkinlerden elde edilen verilerde de çocuklara paralellik gözlemlenmiştir. Yetişkinler eylem tümcelerinde olgusal anlam için hiç -Dir takısı kullanımına başvurmamışlardır. Aynı şekilde, olgusal olmayan ad tümcelerinde de bu takıyı kullanmamışlardır. -Dir kullandıklarında ad tümcelerinde her zaman olgusal anlam eklemek için; eylem tümcelerinde ise, olgusal olmayan anlam için tümceye eklemişlerdir. -Dir takısını gelecek zaman takısını (-(y)AcAK) takip edecek şekilde kullanmayı tercih etmişlerdir.

İkinci deney

Bu deney, doğal dil verilerinde ve hikaye anlatımında -Dir kullanımının kısıtlı olduğunun gözlemlenmesi üzerine, bu takının kullanımını teşvik edecek sorular sorulacak şekilde tasarlanmıştır. Çocuklara *bugün hava nasıldır?*, *annen ne yemek yapmıştır?* gibi -Dir takısını içeren sorular yöneltilerek, bu takının kullanımını içeren cevaplar verip vermedikleri incelenmiştir. Ad ve eylem tümcelerinde -Dir takısından önce gelen -mİş, -(I)yor ve -(y)AcAK takılarıyla -Dir takısının anlam etkileşimine de bakmak için çocuklara bu takılarla sorular sorulmuştur. Sorular her çocuğa farklı bir sıralamayla sunulmuş ve verdikleri cevaplar kaydedilmiştir. Bu aşamada çocukların seslendirme hataları göz ardı edilmiştir. Daha sonra bu cevaplardan -Dir yapısını içeren tümceler ayıklanmış ve yazılı dile dökülmüştür.

Deneylerde çocukların kullandıkları tümceleri ad, varlık ve eylem tümceleri şeklinde sınıflandırarak inceleyebiliriz:

Ad yüklemli:

31. Muz ne renktir? Sarı**dır** (A.E.G, 3;6)
32. Sizin okul nasıl bir okuldur? Eğlence okul**udur**. (O.A. 3;11)
33. Hava sence nasıldır?
Soğuk**tur**. Pencereyi açarsan soğuk gelecek. (B.C.G.3;11)
34. Köpek nasıl bir hayvandır?
Tüylü**dür**, tırmıkları vardır, beyaz**dır**. (C.B.4;9)

35. Sizin okul nerededir? Hacettepedir. (D.I.4;1)

Yukarıdaki örneklerden de açıkça gözlemlenebileceği gibi, -Dir takısı tümceye olgusal bir anlam katar. Çocukların kullanımı da bunu yansıtmaktadır. Bu tümcelerden -Dir takısı silindiğinde tümceler daha az kesin, daha belirsiz bir anlama doğru kaymaktadır. -Dir takısı ise tümcelere daha olgusal, daha kesin bir anlam yüklemektedir.

Aynı şekilde, varlık tümcelerinde de -Dir olgusal anlamı pekiştirmek için kullanılmıştır:

36. Köpek nasıl bir hayvandır?

Kuyruğu vardır (T.A, 3;9)

37. Köpekler büyük müdür?

Küçüğü de vardır, büyüğü de (B.C.G. 3;11)

38. Kahverengileri de vardır siyahları da. (D.I.6;1)

3 yaşındaki çocuklar da dahil olmak üzere, tüm çocukların -Dir'in birleştiği takılar konusunda bir örnek dışında yanlış yapmadıkları gözlenmiştir. Sadece bir yanlış kaydedilmiştir:

39. sence çocuk nerededir?

Ç: *O tek başına dışardadır (D.K, 4;2)

Bu tümcede *dışarıda* sözcüğüne bulunma durumu takısı -DA ve belirsiz geçmiş zaman takısı -miş eklenmiştir. -miş ve -Dir eklerinin birlikte kullanımında daha önce de belirtildiği gibi bir kısıtlama olmamakla birlikte, bu ancak eylem tümcelerinde mümkündür. Buradaki dilbilgisel hatanın sebebi, bulunma durumu ekine -miş takısının eklenmesi olmasıdır.

Eylem tümceleri:

40. Kar yağıyor mudur?

Yağıyordur. (B.B.3;9)

41. Sence annesi çocuğa ne almıştır?

Ayı almıştır. (T.A.3;9)

42. Yağmur yağıyor mudur?

Yağmıyordur, çünkü annesi babası çocukları güneş olduğunda çıkartırlar. (M.G.6;1)

43. Annen köfte mi pişirecektir?

Pasta yapacaktır. (E.A.4;4)

Eylem tümcelerinde –Dir takısının kullanımını incelediğimizde, üç zaman takısıyla da birlikte olgusal ya da olgusal olmayan anlam ifade etmek için doğru olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Ad ve eylem tümcelerinde –Dir takısının kattığı anlam ve kullanımının yaşlara göre dağılımı Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4: Ad ve eylem tümcelerinde –Dir takısının kattığı anlam

	3 yaş	4 yaş	6 yaş	7 yaş	Yetişkinler
Ad Tümceleri (olgusal)	36	82	15	48	60
Eylem tümceleri (olgusal)	0	0	0	2	0
Ad Tümceleri (olgusal olmayan)	22	47	20	41	63
Eylem Tümceleri (olgusal olmayan)	17	46	20	39	45

Yukarıdaki tablodan da açıkça görüleceği üzere, çocuklar olgusal anlamda –Dir kullandıklarında yüklemi ad olan tümcelerle kullanmayı tercih etmişlerdir. Ad tümcelerinde küçük yaş grubundaki (3 ve 4 yaş) ve 7 yaşındaki çocuklar olgusal anlam katan –Dir’i tercih etmektedir.

Eylem tümcelerinde olgusal anlam katan –Dir sadece –miş takısıyla beraber görülmüştür ve bu kullanıma veride toplamda sadece iki örnek vardır. Olgusal ve olgusal olmayan anlam karşılaştırıldığında, 3 yaş grubunun ve yetişkinlerin verilerinde olgusal olmayan anlamda kullanılan –Dir ad tümcelerinde daha sık kullanılmıştır. 4, 6 ve 7 yaş grubundaki çocuklarda ad ve eylem tümcelerinde olgusallık içermeyen –Dir’in çok yakın sayıda olduğu görülmüştür.

Farklı zaman ekleri ve –Dir takısının kullanımının yaşlara göre dağılımı Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Eylem tümcelerinde zaman takıları ve –Dir takısının birlikte kullanımı

	3 yaş	4 yaş	6 yaş	7 yaş	Yetişkinler
-(I)yor+-Dir	8	27	9	22	17
(y)AcAK+ -Dir	1	3	1	1	3
-miş+ -Dir	8	16	8	16	25

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere, eylem tümcelerinde gelecek zaman takısı -(y)AcAk+-Dır kullanımının şimdiki zaman takısı -(I)yor+-Dır yapısı ve belirsiz geçmiş zaman takısı -mİş+-Dır kullanımına oranla daha kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. -(I)yor+-Dır ve -mİş+-Dır takılarının kullanımı karşılaştırıldığında ise, kullanımlarının 3 ve 6 yaş için sayısal olarak çok yakın olduğu; 4 ve 7 yaş için ise -(I)yor+-Dır şeklindeki kullanımın daha fazla olduğu; yetişkinler için ise -mİş+-Dır yapısının daha sık kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Tartışma

Tüm verilere karşılaştırmalı olarak bakılıp olgusal ve olgusal olmayan tümceler genel olarak karşılaştırıldığında, doğal dil kullanımı ve deneysel veriler arasında bir fark gözlenmektedir. Doğal dil verilerinde, -Dır daha çok olgusal anlam katmak için kullanılırken, deneysel verilerde hem olgusal (sadece ad tümcelerinde) hem de olgusal olmayan anlam eklemek için tümcede kullanılmıştır. Bu farklılığın sebebinin bağlamdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Doğal dil verileri ve birinci deneyde olduğu gibi söyletimli üretim deneylerinde bağlam gereği tümceler daha belirsizdir ve -Dır takısı bu tümcelere olgusal ve kesinlik katmak için eklenmektedir.

Deneysel verilerde, tüm yaşlardan çocuklarda (yetişkinler grubu dahil) olgusal olmayan tümceler kullanımı ağırlıkta olduğu gözükmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklarda (3-4) büyük yaştakilere göre (6-7) hem olgusal hem de olgusal olmayan ad tümcelerinde daha fazla -Dır kullanımına rastlanmıştır. Yetişkinlerde ise, olgusal ve olgusal olmayan tümcelerdeki -Dır kullanımı çok yakın olmakla birlikte, olgusal olmayan anlamın daha fazla olduğu söylenebilir.

Bu sonuçlara bakıldığında -(y)AcAk + Dır takısının hem çocuk hem de yetişkinler için daha az kullanılan bir yapı olduğu; -(I)yor + Dır takısının -mİş + Dır takısından daha çok kullanıldığı; ad tümcelerinde olgusal ve olgusal olmayan anlam içeren -Dır'ın kullanımlarının yakın olduğu (4 yaş dışında); -Dır takısı eylemlerle kullanıldığında olgusal içermeyen anlam vermek için kullanımının daha yaygın olduğu; 3-4 yaş grubundaki çocukların kesinlik anlamını, 6-7 yaşındaki çocukların ve yetişkinlerin ise çok büyük bir fark olmasa da olasılık anlamı için daha çok -Dır kullandığı ortaya çıkmıştır.

Çocukların (3 yaş grubundakiler de dahil olmak üzere) verdikleri cevaplardan bu takıyı kullanmasalar bile olgusal olmama anlamı içeren -Dır takısının farkında oldukları sorulara olan cevaplarında olabilir, belki gibi olasılık bildiren başka sözcükler kullanmalarıyla ortaya çıkmıştır. (ör. Sence annen ne pişirecektir? -pilav olabilir).

Çocuklar -Dır takısını sadece üçüncü tekil ve çoğul kişi eki ile kullanmışlardır. Tüm veriler içerisinde başka bir kişi takısıyla kullandıkları hiçbir örneğe rastlanmamıştır.

tır. Bu bulgular, -Dir takısının en sık üçüncü kişi ekini takip ettiğini öne süren Underhill (1976)'i desteklemektedir.

Aksu-Koç (1999)'un çocuklar -Dir'in önce belirsizlik anlamını öğrenmekte olduğu sonucu bu deneylerde ve doğal dil verilerinde desteklenmemiştir. Bu takının ediniminin anlamı gibi, çok daha karmaşık olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Çocuklar -Dir takısını olgusal anlamda kullandıklarında sadece ad tümcelerinde kullandıkları ortaya çıkmıştır.
2. Genel olarak, bu takıyı ad tümcelerinde daha çok kullandıkları görülmüştür.
3. Olgusal anlamı daha çok kullanmakla birlikte iki anlamını da erken yaşta öğrendikleri saptanmıştır.

Özet olarak, deneysel veriler ve doğal dil edinimi sırasında toplanan verilerin incelenmesi sonucunda çocukların ad tümcelerinde olgusal anlamı daha sık kullanmakla birlikte, -Dir takısının olgusal ve de olgusal olmama anlamını erken yaşta öğrendikleri saptanmıştır.

Kaynakça

- Aksu- Koç, A. (1998). *Changes in the bases for children's assertions: The acquisition of epistemic -Dir*. Dokuzuncu Uluslararası Türkçe Dilbilim Konferansı, Oxford, UK.
- Aksu-Koç, A. (1996). Frames of mind through narrative discourse. D. I. Slobin, J. Gerhardt, A., Kyratsiz, ve J. Guo (Eds.), *Social Interaction, Social Context, and Language: Essays in Honor of Susan Ervin-Tripp* içinde, ss. 309-328. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aksu-Koç, A. (1994). Development of linguistic forms: Turkish. R. Berman ve D. Slobin (Ed.), *Relating Events in Narrative: A crosslinguistic developmental study* içinde, ss. 309-328. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aksu-Koç, A. (1988). *The acquisition of aspect and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bassarak, Armin. (1997). New considerations about the Turkish -DIR suffix. *International Journal of Central Asian Studies*, vol.2, ss. 114-126.
- Göksel, A. 1998. Word Length. Booij, G., A. Ralli ve S. Scalise (eds.), *Proceedings of the First Mediterranean Meeting on Morphology* içinde, ss. 190-200. Patras: University of Patras Press.

- Hirst, W. ve Weil, J. (1982). Acquisition of the epistemic and deontic meaning of modals. *Journal of Child Language*, 9, ss. 659-666.
- Kratzer, A. (1981). The notional category of modality. H.-J. Eikmeyer ve H. Rieser (Ed.), *Worlds, words, and contexts*, içinde, ss. 38-74. Berlin: de Gruyter.
- Kratzer, A. (1991). Modality. A. von Stechow ve D. Wunderlich (Ed.), *Semantics: An International Handbook of Contemporary Research* içinde, ss. 639-650. Berlin: de Gruyter.
- Küntay, A., ve Slobin, D. I. (1999). The acquisition of Turkish as a native language. A research review. *Turkish languages*, 3, ss. 151-188.
- Moore, C., Pure, K., & Furrow, D. (1990). Children's understanding of the modal expression of speaker certainty and uncertainty and its relation to the development of a representational theory of mind. *Child Development*, 61, ss. 722-730.
- MacWhinney, B. (1995). *The CHILDES Handbook: Tools for Analyzing Talk*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Noveck, I ; Ho, S ; Sera, M. (1996). Children's Understanding of Epistemic Modals. *Journal of Child Language*, 23, ss. 621- 643.
- Özsoy, S. ve Taylan- Erguvanlı, E. (1993). 'Türkçe'de Kiplik Biçimleri Üzerine'. *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* içinde, Ankara; Ankara Üniversitesi-Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Papafragou, A. (1998). Acquisition of Modality: Implications for Theories of Semantic Representation. *Mind and Language*, 13, ss. 370- 199.
- Piaget, J. (1987). *Possibility and Necessity. Human Development*. 2 vols. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ruhi , Ş. , Zeyrek , D. , Osam , N. (1997) . Türkçe'de kiplik belirteçleri ve çekim ilişkisi üzerine bazı gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, ss. 105-1.
- Sansa- Tura, S. (1986). DIR in modern Turkish, A. Aksu- Koç ve E. Erguvanlı- Taylan (eds.) *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference* içinde, ss. 145-158. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Sebzecioğlu, T. (1997). Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları içinde*, ss. 105-111. Ankara: Hitit Yayınevi.
- Slobin, D. ve A. Aksu- Koç (1982). Tense, Aspect and Modality in the use of the Turkish evidential. P. Hopper (Ed.) *Tense, Aspect: Between Semantics & Pragmatics* içinde, ss. 185- 201. Amsterdam: John Benjamins.
- Thornton, R. (1996). Elicited Production. McDaniel, D.; McKee, C ve Cairns, H.S. (Eds.) *Methods for Assessing Children's Syntax* içinde, ss. 77-103. Cambridge: The MIT Press:
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. Cambridge, London: The MIT Press.